

Årsrapport 2009 Vitensenterprogrammet/VITEN (2007-09)

Året 2009

Viktige hendelser og oppnådde resultater:

Året 2009 er siste år i andre periode av VITEN-programmet (2007-09). Avslutningen ble markert ved at det ble arrangert en konferanse 11. november som oppsummerte status for vitensentersatsingen. Videre ble det gjennomført en ekstern evaluering av programmet, som viste at Norge hittil har lyktes godt i arbeidet med å utvikle regionale vitensentre.

For 6. år på rad ble det satt publikumsrekord med nær 590.000 besøkende. Norsk Teknisk museum sto for over 240.000 (41 %) av besøkene.

Året 2009 markerer byggestart nytt vitensenterbygg i Tromsø (og Sarpsborg), samt utvikling i positiv retning for byggeplaner i Trondheim og Grenland (Porsgrunn).

Bakgrunn

Vitensenterprogrammet (VITEN) startet i 2003 på oppdrag fra Kunnskapsdepartementet (KD). Formålet er å utvikle et antall levedyktige regionale vitensentre til godt internasjonalt nivå. Utviklingsarbeidet drives av Forskningsrådet i samarbeid med ABM-utvikling. Disse sentrene, opprinnelig 6 i tallet¹, ble valgt ut slik at de hadde rimelig geografisk lokalisering, både i forhold til større befolkningssentra og relevante fagmiljø i UoH-sektoren.

Ved utløpet av første programperiode besluttet KD å forlenge programmet. I tillegg utvidet departementet porteføljen med et nytt vitensenter; Vitenl@ben i Grenland.

I løpet av programperioden 2007-09 har det skjedd en betydelig vekst i vitensentertilbudet. Første halvår 2007 flyttet både Vitensenteret Innlandet, Gjøvik og VilVite, Bergen inn i nye lokaler. Året etter åpnet Vitenfabrikken i Sandnes (Jærmuseet). I 2008 fikk også Nordnorsk vitensenter, Tromsø bevilgning til nybygg, og byggingen kom i gang i 2009. Året 2009 var også positivt for planer om nybygg til Midtnordisk vitensenter, Trondheim og Vitenlaben, Grenland, som begge kom et vesentlig skritt videre i sitt arbeid med å realisere nybygg.

I 2009 signaliserte også Regjeringen vilje til fortsatt satsing, ved at det i Stortingsmelding nr. 44 (2008-2009) "Utdanningsløpet" gjøres kjent at Regjeringen vil:

"videreføre Vitensenterprogrammet i Forskningsrådet og støtten til de regionale vitensentrene for perioden 2010–2014. De regionale vitensentrene som er inkludert i porteføljen i dag, og som er i drift, vil få videreført støtten såfremt de oppfyller kravene. For å kunne opprettholde kvaliteten vil det i perioden ikke bli åpnet for at flere enn de som allerede er omfattet av ordningen, får statlig støtte."

KD har i brev av oktober 2009 informert Forskningsrådet om at arbeidet med VITEN-programmet skal fortsette i 2010. Departementet vil i løpet av 2010 foreta en vurdering av styrings- og finansieringsmodellene for vitensentrene. Ved utløpet av den nye programperioden har KD også utvidet porteføljen med et vitensenter.

¹ I 2003 besto porteføljen av følgende regionale vitensentre: Nordnorsk vitensenter/Tromsø, Midtnordisk vitensenter/Trondheim, Bergen vitensenter/Bergen, Jærmuseet(Vitengarden)/Rogaland, Norsk Teknisk Museum/Oslo og Vitensenteret Innlandet/Gjøvik. I 2007 kom Vitenl@ben/Grenland med, og ved utløpet av 2009 varslet KD at Science Center Østfold/Sarpsborg var gitt status som regionalt vitensenter.

Programmets mål

Hovedmål

Det skal utvikles regionale vitensentre som skal være et tilbud for skoleverket og allmennheten i sin region. De skal fungere som ressursentre for andre tiltak og institusjoner innen interaktiv formidling. Sammen skal de regionale vitensentrene utgjøre et helhetlig nasjonalt tilbud.

Delmål

Regionale vitensentre bør utvikles slik at de:

- er et tilbud for allmennheten, som setter livslang læring i fokus.
- kan tilby både undervisningsopplegg og aktiviteter utenom skoletid til skoleelever, samt kurs for lærere.
- har kapasitet og tar initiativ til samarbeidsprosjekt med universitetet/høyskole i regionen, både ved å fungere som et laboratorium for didaktisk forskning og gjennom å være en formidlingskanal for kunnskap om naturvitenskap og teknologi.
- samarbeider seg i mellom i et nasjonalt nettverk, blant annet gjennom felles prosjekter som for eksempel samarbeid om å utvikle vandreutstillinger.
- skal være faglig i front når det gjelder kompetanse i interaktiv formidling i Norge, og bør derfor også kunne tilby kurs om dette til andre institusjoner.
- kan tilby infrastruktur for andre rekrutteringstiltak, som Nysgjerrigper, Unge forskere og liknende aktiviteter/tiltak kan samarbeide med på regionalt nivå.
- har et ”netttilbud”, som både kan tilby brukere relevant informasjon i forkant av besøk og som legger til rette for oppfølging etter besøk.

Økonomi og prosjektomfang

Programmets finansieringskilde: Kunnskapsdepartementet v/Utdanningsdirektoratet.

Disponibelt budsjett i 2009: 20.737 mio. kroner.

Forbruk i 2009: 20.808 mio. kroner (100,3 %)

Antall og type prosjekter i 2009: 10 prosjekter, fordelt på 7 regionale vitensenterprosjekter (institusjonsutvikling), statuskonferansen, programevaluering og programdrift.

Gjennomført 3 styremøter og høring med hvert vitensenter i tilknytning til søknadsbehandling.

Vurdering av måloppnåelse og faglige utfordringer

VITEN-programmet er et sentralt tiltak i Kunnskapsdepartementets ”Tiltaksplan 2009: Et felles løft for realfagene” (november 2008). Programmets portefølje omfatter i 2009 syv regionale vitensentre fordelt med to i ”region nord” (Trondheim og Tromsø), to i ”region sørvest” (Bergen og Sandnes/Kvia) og tre i ”region sørøst” (Gjøvik, Oslo og Grenland). Av disse syv er tre prosjekter knyttet til institusjoner som eksisterte ved programmets start i 2003 (Norsk Teknisk Museum i Oslo, Jærmuseet i Rogaland og Trondheim vitensenter), mens fire nye institusjoner er bygget opp med støtte fra programmet (Vitensenter Innlandet i Gjøvik, VilVite i Bergen, Nordnorsk vitensenter i Tromsø og Vitenl@ben i Grenland, sistnevnte foreløpig uten egne lokaler).

Med utgangspunkt i strategien for VITEN-programmet er det definert 12 suksesskriterier som de regionale vitensentrene måles mot. En årlig søknad og høring, med rapportering fra hvert vitensenter om hva som er oppnådd og planer for videre virksomhet, er grunnlaget for tildeling

av statlig driftsstøtte². VITEN-styret legger til grunn at et velfungerende vitensenter i normal drift har et aktivitetstilbud som tilsvarer et årlig driftsbudsjett på minst 12 mio. kr. (2009). For å sikre robust finansiering anbefales det i strategien at det årlige driftstilskuddet fra Staten, som et gjennomsnitt, må være minst 5 mio. kr. (2009) per vitensenter.

VITEN-programmet har bidratt til å bygge opp et landsdekkende regionalt nettverk av vitensentre på kort tid. Nettverket består av et mangfold av institusjoner, som alle har løst oppgaven på forskjellig vis. At vitensentrene ville utvikle seg ulikt var både forventet og ønsket, og dette mangfoldet gir publikum et bredt nasjonalt læringstilbud.

Store geografiske regioner og spredt bosetting gjør det imidlertid utfordrende for vitensentrene å nå ut til alle innbyggerne i regionen. Det satses derfor på å gi et godt tilbud til skole og allmennhet over internett. Noen av vitensentrene har også mobile enheter, som turnerer i regionen for å gi bedre dekning utenfor nærområdet til vitensenteret. Det gjenstår imidlertid mye utviklingsarbeid før et landsdekkende tilbud over internett, eventuelt i samarbeid med mobile enheter, er på plass.

For finansiering av driften spiller VITEN-programmet en avgjørende rolle i å opprettholde de regionale vitensentrene som vitale læringsinstitusjoner. Programmet har inntatt en tydelig strategisk posisjon som offentlig aktør, for å stimulere vitensenterbransjen til å utvikle faglig sterke og økonomisk sunne institusjoner som igjen kan gi økt rekruttering til realfagene.

Siste 5-års periode er det investert rundt 500 mio. kr. i nye vitensenterbygg, utstillinger og øvrig innhold. Omtrent halvparten av denne investeringen kommer fra næringslivet og andre private bidragsytere. Mye er tilsynelatende oppnådd med et relativt beskjedent statlig driftstilskudd. Men sakens kjerne er at de private investeringene er gjort i tillit til at driften dekkes av det offentlige. Et utilstrekkelig statlig driftstilskudd vil på sikt undergrave det gode samarbeidet mellom offentlig og privat finansiering som vitensentrene har klart å bygge opp.

Strategidokumentet påpeker at det er en betydelig risiko for at den gode utviklingen av vitensenterbransjen i Norge vil snu i negativ retning dersom ikke de statlige driftsbevilgningene økes til det nivå strategien anbefaler. Etter flere års drift er det også et voksende behov for vedlikehold, oppdatering og nyutvikling. For institusjoner under stort press, både økonomisk og faglig, er det en fare at ledelsens fokus flyttes fra kvalitet til kvantitet, der antall besøk prioriteres foran utvikling av kvalitative publikumstilbud. Det er derfor viktig at driftstilskuddet til vitensentrene gir rom til å drive et kontinuerlig utviklingsarbeid i kvalitativ retning.

Resultater 2009

NØKRETTALL/RESULTATINDIKATORER

Antall regionale vitensenter: 7

Årsomsetning: 96 mio. kr.

Herav egne inntekter 32 mio. kr. (33 %) og bidrag fra sponsorer/private 8,5 mio. kr. (9 %)

Besøkstall: 589.000

Vitensenterpersonell (antall/årsverk): 203/108

Utstillingsareal/totalareal (m²): 9.566/23.000

Samlet omsetning for de 7 vitensentrene var i 2009 ca. 96 mio. kr. Egeninntekter (billetter og butikk) er ca. 32 mio. kr. (33 %) og sponsorer/private bidrar med ca. 8,5 mio. kr. (9 %), som samsvarer godt med anbefalingene i årets evaluering av VITEN-programmet.

² Se "Vitensenterprogrammet: Strategi 2009-2011", vedlegg 1.

Det er imidlertid stor forskjell på hvor langt hvert enkelt vitensenter er kommet i sin utvikling og hvilke muligheter de har hatt til å møte sine regionale utfordringer. Målt i omsetning er den ene ytterlighet Jærmuseet (Vitenfabrikken og Vitengarden) og VilVite (Bergen), som har et aktivitetsnivå på henholdsvis 25 og 34 mio. kr. målt etter driftsutgifter i 2009. Samlet står disse to institusjonene for om lag 60 % av vitensentrenes totale driftskostnader. Den andre ytterlighet er Vitenl@ben (Grenland) med driftsutgifter på ca. 1,7 mio. kr.

Publikumstallene vokser fortsatt og var 588.609 besøkende for de 7 vitensentrene samlet. Det er en økning på vel 68.500 (13 %) fra året før, eller 2,6 ganger flere enn startåret 2003. Av antall besøkende er nær 420.000 betalende (71 %). Besøkstallene for det enkelte vitensenter gjenspeiler stort sett regionens befolkningstall. Norsk Teknisk Museum står for 41 %, fulgt av Bergen og Rogaland med ca. 20 % hver, Trondheim ca. 13 % og resten, ca. 7 %, fordelt på de 3 minste vitensentrene. Med unntak av Oslo er det fortsatt rimelig å vente vekst i besøkstallet, blant annet som følge av nybygg i Tromsø og Sarpsborg.

Vitensentrene gir etter hvert arbeid til mange personer. Omtrent 203 personer er fast eller midlertidig ansatt, og disse hel- og deltidsstillingene utgjør til sammen ca. 108 årsverk.

De 7 vitensentrene disponerer samlet omtrent 9.500 m² utstillingsareal og vel 5.000 m² serviceareal (butikk, kafé, bibliotek, auditorier og lignende) for publikum. Inkluderes også verksteder og kontorer er samlet areal nær 23.000 m².

Både i Tromsø og i Sarpsborg (Science Center Østfold har fått status som regionalt vitensenter fra 2010) er man kommet godt i gang med nybygg. Også Vitensenteret i Trondheim arbeider aktivt med planer om nybygg og samlokalisering med Vitenskapsmuseet i Trondheim, men finansieringen er ennå ikke på plass. Det samme gjelder for Vitenl@ben i Grenland, som planlegger nybygg og samlokalisering med Sjøfartsmuseet i Porsgrunn.

Vitensentrene samarbeider om felles utfordringer gjennom nettverket Foreningen norske vitensentre (FNV). Også andre institusjoner med interesse for å ta vitensenterpedagogikk i bruk har sluttet seg til FNV.

Vitensentrene står fortsatt over for en spesiell utfordring når det gjelder å nå ut med et godt tilbud for hele regionen. To av vitensentrene har mobile enheter til skolebesøk ("VilVite på hjul"/Bergen og "Science Circus"/Rogaland). Nordnorsk vitensenter har et liknende tilbud i samarbeid med "Kulturbussen i Sør-Troms". Selv med 7 regionale vitensentre blir det et stort geografisk og ofte tynt befolket område som skal dekkes av hvert vitensenter. Det sier seg selv at utfordringen blir ekstra stor for Nordnorsk vitensenter, som skal tilby vitensenteraktiviteter til hele Nord-Norge (inkl. Svalbard). Det legges derfor vekt på å utvikle aktivitetstilbud via nettet, som både gjør det mulig å forberede besøk og følge opp læring etter besøk på et vitensenter. I tillegg finnes på enkelte av vitensentrenes nettsider også tilbud til aktiviteter som kan gjennomføres lokalt. Det gjenstår imidlertid mye utviklingsarbeid før tilbudet via nettet er tilfredsstillende (de enkelte vitensentrenes nettsider og nettaktiviteter finnes via portalen www.vitensenter.no).

Vitensentrene mottok også i 2009 prosjektmidler fra Kulturdepartementet (KUD). Disse midlene er meget viktige for arbeidet med å utvikle læringsaktiviteter og å bygge opp kompetanse i interaktiv formidling.

Det er knapphet på vitensenterrelevant fagkompetanse, og det lanseres ofte lokale initiativ for å starte nye vitensentre. Vitensenterpedagogisk kompetanse etterspørres generelt innenfor museumssektoren. At dagens personressurser kan bli spredt på stadig flere nye prosjekter gjør det på kort sikt til en utfordrende oppgave å utvikle og opprettholde kvalitet og kapasitet ved de regionale vitensentrene. At interessen for vitensenterpedagogikk og interaktiv formidling er økende, er imidlertid positivt og kan bedre rekrutteringen av fagfolk på lengre sikt.

Den største utfordringen for VITEN-styret er å løse de regionale vitensentrene fram til et aktivitetsnivå som samsvarer med målene for satsingen, og som kan føres videre gjennom en

robust, langsiktig statlig finansiering av driften. De fleste av de regionale vitensentrene er nå på god vei til å kunne gå over til normal drift. KDs budsjettamme ligger imidlertid betydelig lavere enn det nivå for statlig driftsstøtte som er anbefalt i strategien (minst 5 mio. kr. per vitensenter), og gjør det umulig å realisere alle delmålene.

Styret har arbeidet aktivt for å øke budsjettet, som er på 19,3 mio. kr. i 2009. I tillegg har VITEN-programmet fått ansvaret for en øremerket driftsbevilgning på 1,0 mio. kr. fra KD til Science Center Østfold, Sarpsborg. Samlet ramme blir dermed 20,3 mio. kr. Departementet har samtidig gjort Forskningsrådet kjent med at vitensenteret i Sarpsborg er gitt status som regionalt vitensenter fra og med 2010.

Viktigste aktiviteter

EVALUERING AV VITEN-PROGRAMMET

Siden året 2009 avslutter en programperiode har VITEN-styret på nytt fått gjennomført en evaluering av vitensentrene³. Evalueringsgruppen leverte sin rapport primo oktober 2009, og rapporten anbefaler spesielt:

Helhetssyn: Ekspertgruppen understreker at en stagnering av nivået på tildelingene fra KD vil gå utover den enkelte institusjons kapasitet til å oppfylle sine egne og Vitensenterprogrammets mål. Det årlige tildelingsnivået fra KD bør økes til minst det dobbelte, i gjennomsnitt 6 mill NOK per vitensenter.

Ekspertgruppen presiserer at en økning av tildelingene bør komme dagens syv regionale vitensentre til gode. I følge Stortingsmelding nr 44 (2008-2009) "Utdanningsløpet" skal ikke antallet regionale vitensentre økes innenfor perioden 2010-2014. Ekspertgruppen slutter seg til dette. En eventuell utvidelse etter tredje programperiode bør medføre en økning i bevilgningene som kan ivareta kvalitetsnivået ved hver enkelt institusjon.

Finansiering: Ekspertgruppen foreslår følgende veiledende modell for fordeling av vitensentrenes inntekter: Vitensenterprogrammet 35 %, Kommune og fylke 20 %, Private bidrag (sponsormidler) 10 % og Egne inntekter 35 %.

I tråd med finansieringsmodellen ovenfor anbefaler ekspertgruppen at bevilgningene fra KD til VITEN-programmet justeres til et nivå som tilsvarer totalt 42 mill NOK til årlig fordeling blant syv regionale vitensentre.

Modellen bør reguleres i de tilfeller der Kulturdepartementet er med som statlig bidragsyter. Ekspertgruppen oppfordrer til økt koordinering av tilskuddene fra henholdsvis KD og KUD, og anbefaler at det utarbeides en felles politikk for fordeling av midlene.

Samarbeid: Ekspertgruppen anbefaler at Vitensenterprogrammet setter av midler til utviklingsformål, som kan komme hele vitensenterbransjen i Norge til gode.

Egenevaluering: En sterkere felles oppfatning av hvordan evaluering og kvalitetssikring gjennomføres vil kunne styrke vitensentrenes fremtidsstrategier. Ekspertgruppen oppfordrer til særskilt fokus og erfaringsutveksling på dette feltet, fortrinnsvis i regi av Foreningen Norske Vitensentre (FNV).

Pedagogiske utfordringer: Sentrene har knyttet til seg medarbeidere med varierende pedagogisk kompetanse. Ekspertgruppen oppfordrer til at fremtidig rekruttering øker sentrenes kompetanse innen naturfagsdidaktikk, slik at man sikrer kvaliteten på undervisning og bruk av utstillinger.

³ Også i 2006, ved utløpet av første programperiode, ble det gjennomført en ekstern evaluering (Norwegian Science Centers, rapport av Melanie Quin, 2006).

Foreningen norske vitensentre (FNV): Vitensenterforeningen bør utpeke selv ett eller flere satsningsområder som skal komme alle vitensentre til gode. På et generelt grunnlag oppfordres FNV til å føre en åpen dialog med alle foreningens medlemmer og stimulere til samarbeid og utveksling av kompetansene.

VITEN-styret slutter seg i hovedsak til Evalueringsgruppens generelle anbefalinger, men har noen korreksjoner til vurderingen av enkelte vitensentre. Styret er særlig kritisk til den kvantitative vurderingstabellen, som veier alle kriteriene likt og ikke tar hensyn til at nykommerne blant vitensentrene ikke er kommet like langt på alle felter i sin utvikling som de vel etablerte. Den kvalitative beskrivelsen av status for hvert vitensenter kan styret i hovedsak slutte seg til.

Statuskonferansen

For å markere avslutningen av programperioden og summere opp resultatene etter 7 års satsing, inviterte VITEN-styret til en nasjonal samling 11. november 2009. Konferansen hadde vel 90 påmeldte deltagere. Med den politiske oppmerksomhet vitensentrene til tider har fått, var det overraskende at ingen av de inviterte politikerne deltok.

Tilbakemeldingene i etterkant av statuskonferansen tyder på at deltagerne var godt fornøyde med foredrag og opplegg generelt. I grove trekk ble budskapet fra konferansen oppsummert i følgende punkter:

1. Vitensentrene er viktige. De motiverer barn og unge utenom skolen, hjelp til skolen og lærerne. Satsingen må videreføres og videreutvikles.
2. Vitensentrene har vokst voldsomt, og for trange rammer gir slitasje og usikkerhet. Det trenges mer stabilitet og forutsigbarhet, behov for egenkompetanse, og fortsatt utvikling av regional rolle.
3. Robust økonomi må etableres (Evalueringsgruppens anbefaling er 35 % statlig driftstilskudd, dvs. 6 mio. kr./vitensenter).
4. Bedre samordning og kvalitetssikring, også av andre lokale aktører.

Programmet omfattet 5 foredrag og en film om vitensentrenes hverdag, som sammen med evalueringsrapporten finnes på nettadressen:

<http://www.forskningsradet.no/no/Nyheter/Fremgangsrrike+vitensentre/1253952447408>